

(PLECS) D'HISTÒRIA LOCAL

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

CONTINGUTS

EDITORIAL: Cent anys de la ...

1

TEMES 1: El significat polític ...

2

TEMES 2: L'obra de la Mancomunitat ...

5

TEMES 3: La política cultural de la ...

8

PATRIMONI: Lectura i biblioteques ...

11

RESSENYES

13

TRIA DE NOVETATS

14

NOTICIARI

16

RAMON ARNABAT. Universitat Rovira i Virgili. Institut d'Estudis Penedesencs.

CENT ANYS DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

Aquest any es compleix un segle de la posada en marxa de la Mancomunitat de Catalunya, una iniciativa administrativa senzilla –l'agrupació de les quatre diputacions catalanes– però que tingué un gran abast polític, social i cultural, malgrat la seva curta durada (1914-1923/1925). El petit pas de la creació de la Mancomunitat significà un gran pas polític, ja que Catalunya recuperava part de la capacitat d'autogovern sobre el conjunt del territori, perduda amb la derrota de 1714 i el Decret de Nova Planta de 1716. La Mancomunitat fou una victòria del catalanisme polític, gestionada pel catalanisme conservador amb l'objectiu d'apropar Catalunya a Europa. És per tot plegat que els *Plecs d'Història Local* li hem volgut dedicar aquest número quasi monogràfic, precisament en un any en què pot passar desapercibuda sota l'empenta del Tricentenari de 1714.

El significat polític de la Mancomunitat és analitzat per Jordi Casassas, que fa èmfasi en les realitzacions anteriors que la van fer possible i en la seva transcendència per a la història posterior del país. Hi hagué, però, dos camps en què l'acció de la Mancomunitat es va fer visible per la societat catalana: la cultura i les infraestructures, ambdues necessàries per

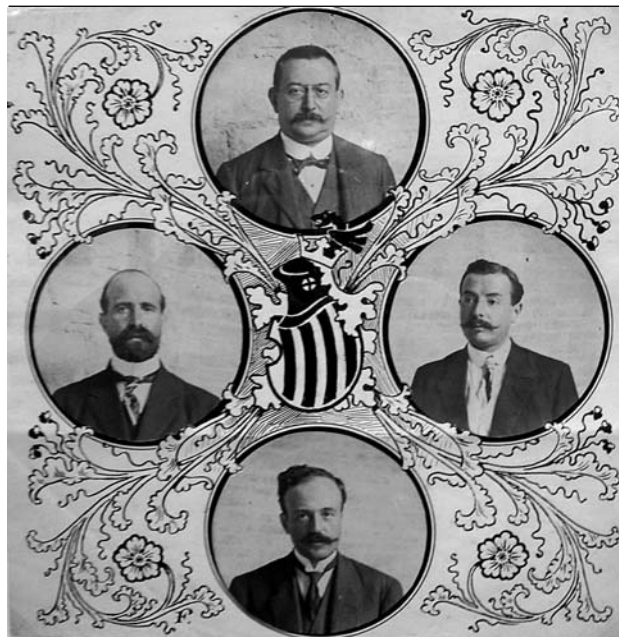
modernitzar el país tal com es pretenia. Quant a les infraestructures, Jaume Font ens explica el treball desplegat i realitzat per la Mancomunitat en camps tan diversos com camins i ports, obres hidràuliques, ferrocarrils, telèfons, sanitat, beneficència o serveis agrícoles. Pel que fa als camps de l'educació i la cultura, tal com assenyala Enric Pujol,

l'activitat desplegada –de la mà dels noucentistes– també fou enorme: llengua catalana, escoles, formació professional, museus, arxius i biblioteques. Precisament sobre aquestes i la lectura gira el text de Montserrat Comas.

Analitzada en perspectiva històrica, no hi ha cap mena de dubte de la doble importància de la Mancomunitat de Catalunya, tant en l'esdevenidor del catalanisme polític com en el del país. Més enllà de qui gestionà la Mancomunitat (la Lliga Regionalista), la seva existència va enfortir el catalanisme, que mostrà la seva capacitat de governar el país alhora que posava en evidència la millora econòmica, social i cultural que comportava per al país i els seus ciutadans l'autogovern, per minso que fos. La Generalitat republicana, malgrat estar ges-

tionada pel catalanisme progressista, reprendrà en gran mesura l'obra de la Mancomunitat interrompuda per la dictadura de Primo de Rivera. ■

Els presidents de les Diputacions catalanes, que van formar la ponència que va redactar les bases de la Mancomunitat.

temes-1)

JORDI CASASSAS YMBERT. Catedràtic d'història contemporània de la UB

EL SIGNIFICAT POLÍTIC DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

La Mancomunitat de Catalunya es va convertir en el gran èxit del catalanisme polític de les primeres dècades del nou-cents. Des que la Unió Catalanista posà en marxa les seves reflexions anuals sobre el funcionament que hauria de tenir una futura Catalunya «autònoma», començant per aquelles *Bases per a una Constitució Regional Catalana* aprovades a Manresa el 1892, no pararen de produir-se reflexions i iniciatives que demostraven com des de punts de vista distints i experiències diverses el catalanisme estava fent un salt qualitatiu endavant molt important.

El que coneixem com a catalanisme polític no va consistir només en la posada en marxa d'una maquinària electoral per fer-se un lloc dins el corrupte sistema *turnista* de la Restauració, tot i la transcendència que una irrupció d'aquesta mena havia de tenir arribat el 1901 per a uns partits oficials que pensaven tenir-ho tot sota control. Al costat d'això, el catalanisme va voler fer política per disposar d'un instrument al servei d'una voluntat intervencionista llargament explicitada i que ara es concretava cada cop més en una voluntat d'autogovern. La generació regionalista anterior, sota el comandament de Manuel Duran i Bas, s'havia avançat amb la creació de la plataforma Unió de Corporacions, Científicas, Literarias, Artísticas y Económicas de Barcelona (1876-1886): va representar un primer pas en la coordinació de les elits i una cooperació intercorporativa destinada a endegar aquesta «governabilitat regional». Potser el resultat més transcendent d'aquesta iniciativa fou la proposta d'organitzar el que seria l'Exposició Universal de 1888 i la reivindicació de la bicapitalitat espanyola de la Barcelona metròpoli mediterrània.

Al principi del segle xx i amb relació a l'esmentat procés de concreció del catalanisme polític van proliferar les iniciatives

i reflexions que insisteixen en la voluntat d'aquest intervencionisme modern. Entre 1901 i 1906-7, quan es desferma el programa noucentista, podem citar, entre altres, l'inici del *Diccionari català-valencià-balear* de mossèn Alcover, l'obra econòmica reivindicativa de Guillem Graell, la creació de la Federació Escolar Catalana i la celebració del Congrés

Universitari Català, la posada en marxa dels Estudis Universitaris Catalans, el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, les propostes sobre política cultural i la seva institucionalització de gent com Puig i Cadafalch o Josep Pijoan, la creació de les pàgines temàtiques a *La Veu de Catalunya*, o les reflexions de Prat de la Riba. Pertot arreu es planifica, molt més enllà de la força electoral del catalanisme i les seves quotes de responsabilitat institucional, força migrades abans de Solidaritat Catalana. Aquesta voluntat de governabilitat estava en l'ambient i s'anava concretant des de feia dècades.

Així doncs, el nou intervencionisme noucentista no va sorgir del no-res. El que va fer el catalanisme noucentista que coordinà Enric Prat de la Riba fou sistematitzar tot això i convertir-ho en un programa de conjunt, en un projecte d'acció que de seguida va entusiasmar la intel·lectualitat i

els quadres professionals del país. Tot aquest conjunt, que aviat es va conèixer com l'acció del «Catalunya endins», va rebre l'impuls definitiu en ocasió del nomenament de Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona (1907), coincidint en el temps amb la creació per part de la Lliga Regionalista de la secció Joventut Nacionalista de la Lliga (una veritable escola de quadres) i amb la posada en marxa

del principal portaveu noucentista, la revista *La Catalunya* (en castellà, per la voluntat d'intervenir sobre el conjunt espanyol). Ben aviat Prat va començar els cursos de la Diputació presentant les denominades «Memòries presidencials», on va anar desgranant un veritable programa de govern empès pel que ell mateix denominà una «febre de perfecció» per endegar el *self-government* català. Ben aviat es va transcendir el marc provincial i es parlà del conjunt català, d'infraestructures, d'integració territorial, de creació d'infraestructures culturals, de pedagogia nacional, de política social... Prat seguia la petja, modernitzada i amb un segell molt personal, de les anteriors iniciatives de la Unió de Corporacions i de les Assemblees de la Unió Catalanista.

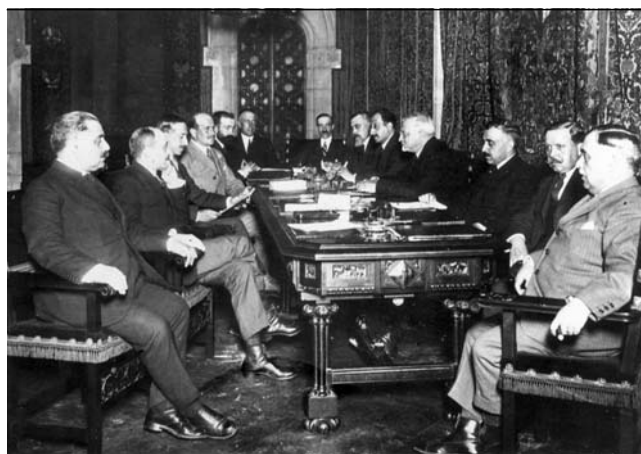
La confluència amb la política espanyola

L'esclatant èxit electoral de Solidaritat Catalana va portar a les Corts espanyoles una representació entusiasta del catalanisme polític, fet que impactà sobre la política oficial i va convertir el «problema català» en un dels principals problemes de l'agenda espanyola. Dins d'aquesta minoria solidària va sobresortir de seguida l'activisme de Francesc Cambó, qui es convertí en l'exponent principal del denominat «Catalunya enfora». Cambó va repetir, fins que va arrelar, la idea que la Catalunya nació representava un fet natural mentre que el parlamentarisme de la Restauració constituïa una ficció anacrònica que calia reformar a fons. En paral·lel, Cambó va demanar la preparació de la joventut intel·lectual i professional catalana per servir aquest magne projecte.

La minoria regionalista a les Corts va trobar l'ocasió d'enfortir el seu projecte català amb motiu de la presentació pel cap conservador Antonio Maura del Proyecto de Ley de Reforma de la Administración Local (1907): la voluntat modernitzadora i descentralitzadora del projecte (en el fons, la posada al dia de les velles tesis regeneracionistes) representava una oportunitat immillorable per consolidar la representació parlamentària catalanista i, alhora, el projecte «estatista» que s'estava empenent des de la Diputació de Barcelona.

Els fets de la Setmana Tràgica i, sobretot, les seves dures conseqüències socials i polítiques van desbaratar aquestes expectatives i retardar el projecte regionalista. Temps a venir Cambó es referiria a aquest moment (1909-1910) com «un punto de intersección de nuestra vida política» (debat a Corts referit a les competències de la Mancomunitat). Va concloure que la manca de partits d'idees evidenciava la bui-

Consell de la Mancomunitat a principis del segle XX. Foto: Institut Municipal d'Història - Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

dor i debilitat del parlamentarisme espanyol: el PSOE, amb un sol diputat, i el catalanisme de dretes i esquerres, amb escassa força, no podien redreçar tots sols la política espanyola.

A l'interior de Catalunya el retrocés de la Lliga va ser espectacular i el regionalisme es va veure assetjat tant pels llerrouxistes com pels republicans catalanistes i les forces dinàstiques. El nou cap de govern, el liberal i furibund anticatalanista S. Moret, voldrà aprofitar aquest moment de debilitat per vèncer definitivament el «separatisme» català. A partir de desembre de 1910, però, es començarà a notar una certa reacció, situació en la qual ajudarà molt, el 1911, la decisió entusiasta amb què Prat i Cambó es faran seva la proposició formulada per Manuel Folguera i Durán de redactar el projecte de bases de la Diputació General de Catalunya.

L'impacte desestabilitzador de la discussió parlamentària

La redacció de les Bases va obrir una dura polèmica a Catalunya, amb l'oposició frontal del llerrouxisme i la desorientació del catalanisme republicà, procés que enfortí encara més la Lliga. A partir de 1912 es va iniciar la discussió parlamentària i la demanda catalana es convertí en l'eix principal de la política espanyola. Els protagonistes cabdals foren els líders dels partits del *turno pacífico* i la seva ambició per derrotar l'opositor i assolir el poder sense observar el relleu ordenat imposat per Cánovas del Castillo entre 1876 i

temes-1)

1885. Primer va ser el liberal Moret, aprofitant la debilitat del conservador Maura; després el liberal demòcrata Canalejas va desbancar Moret dins el seu propi partit. El resultat fou la descomposició de les piràmides caciquistes dels dos grans partits.

La premsa madrilenya va fer molt per atiar el clima general d'hostilitat en contra de la demanda catalana, un ambient que marcà la discussió parlamentària i va fer insuficient la retallada prèvia del text feta pel govern. Es rivalitzava en els atacs contra la pretensió catalana de desmembrar la unitat espanyola assolida pels Reis Catòlics, contra l'egoisme català de mirar només pels seus interessos, contra la possibilitat que una regió obtingués privilegis diferenciats, etcètera.

Però la pugna interna entre els partits liberal i conservador i a l'interior de cadascun d'ells va permetre que la discussió fes el seu camí. Canalejas va rebre grans crítiques per demostrar debilitat davant la reivindicació catalana, però després del seu assassinat (octubre de 1912) el seu successor, el també liberal comte de Romanones, es veié forçat a contrariar a prosseguir amb el procés d'aprovació del projecte de Mancomunitat. Seria el seu successor, el conservador Dato, qui faria publicar finalment el reial decret establint la Mancomunitat de Catalunya (12 d'octubre de 1913). Un cop establerta, l'abril de l'any següent, la política oficial la va voler minimitzar considerant-la un «tingladillo caciquil» d'un grup de barcelonins.

Balanç polític

La Mancomunitat va ser, fonamentalment, una cosa de les classes mitjanes barcelonines i gironines progressivament catalanitzades; també interessà sectors minoritaris de les classes populars que veieren en les iniciatives culturals i educatives una forma d'enriquiment personal i de promoció social.

No podem oblidar que el temps que li tocà viure va ser realment difícil, sobretot quan les tensions produïdes per l'impacte de la Gran Guerra sobre Catalunya desembocaren

durant la postguerra en aquella «guerra social», especialment entre 1918 i 1922, relatada amb realisme per la novel·la de Joan Oller *Quan mataven pels carrers* (1930). La violenta confrontació establerta entre, d'una banda, gran part de la patronal i el poder de l'Estat a Catalunya i, de l'altra, el sindicalisme anarcosindicalista es va convertir en un gran factor de desestabilització i, al capdavant, d'espanyolització de la política catalana. Al mig quedaren les classes mitjanes i la seva institució, la Mancomunitat, intentant tirar endavant el *self-government* i la nacionalització de les masses catalanes.

En aquest ambient, el «tingladillo» de la Mancomunitat de Catalunya es convertí aviat en el gran enemic a batre. Molt més quan va emparar la gran lluita electoral que convertí el 1916 en «l'any heroic» del catalanisme; quan Cambó es convertí en el principal promotor de la «sediciosa» Assemblea de Parlamentaris (1917) que promocionava la reforma constitucional i el reconeixement de la plurinacionalitat de l'estat; i quan el 1918-19 va impulsar el gran moviment de reivindicació autonòmica.

En plena descomposició política, Primo de Rivera va protagonitzar el setembre de 1923 un cop d'estat militar des de l'inquiet epicentre barceloní. La presidència de la Mancomunitat (des de 1917, Puig i Cadafalch) va confiar inicialment en les promeses descentralitzadores del militar i va creure que respectaria l'organisme administratiu català. Ara, ja amb les mans (parlamentàries) lliures, la dictadura es dedicà de seguida a perseguir les manifestacions públiques de catalanisme, ofegà pressupostàriament les institucions generades o coordinades per l'estatisme regional català, intervingué i disminuí la Mancomunitat i finalment la suprimí el 1925.

Però entre confecció i preparació d'equips, estendre aquella moralitat pública de la «febre de perfecció», endegament de projectes i consumació de realitzacions, la Mancomunitat de Catalunya havia fet camí. I seria gràcies a tot aquest conjunt que l'efímera autonomia republicana podria posar en marxa un nou esforç estatista des del 1931 mateix. ■

Bibliografia de referència

A. BALCELLS; E. PUJOL; J. SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona: Institut d'estudis Catalans, 1996.
J. CASASSAS (coord.), *L'Època dels nous moviments socials*

(1900-1930), vol. 8 d'*Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona: GEC, 1995.

J. TERMES, *Història del Catalanisme fins el 1923*, Barcelona: Pòrtic, 2000.

JAUME FONT I GAROLERA. Geògraf. Universitat de Barcelona

L'OBRA DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1914-1924) EN MATÈRIA DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT

Aquest article resumeix la política de transports i comunicacions de la Mancomunitat, un dels seus camps més reeixits d'actuació. El treball situa primer el context general de l'època i se centra després en l'obra de la Mancomunitat en els àmbits citats. El contingut de l'article es basa en publicacions de la Mancomunitat, en treballs personals (J. Font i Garolera, 1998) i en obres com la ressenya sobre Joan Vallès i Pujals (1881-1966), conseller de la Mancomunitat i la Generalitat (J. Costa i Deu; J. Rovira, 1936).

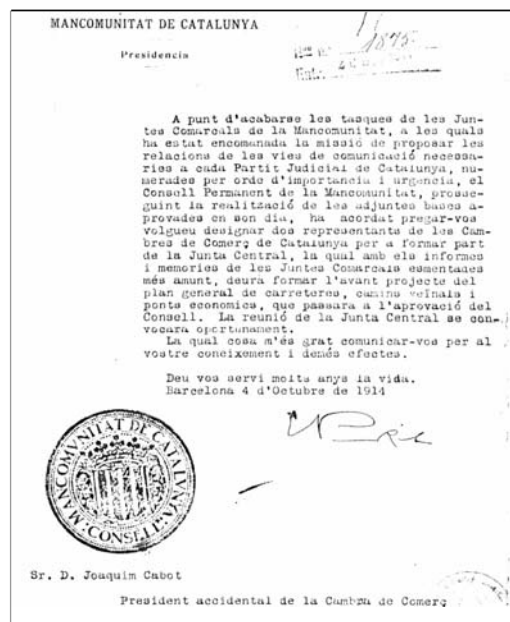
Si alguna cosa defineix el principi del segle XX és l'avenç dels transports i les comunicacions. Si el XIX havia estat el segle del vapor i el ferrocarril, el XX seria el de l'electricitat, el telèfon, l'automòbil i l'avió. En aquells dies Barcelona supera el mig milió d'habitants i esdevé una metròpolis que adopta ràpidament les innovacions i estén la seva influència per tot el país. La producció hidroelèctrica –l'hulla blanca– augmenta cada dia. S'electrifiquen fàbriques i colònies industrials i el 1902 s'inaugura la central de Daió, a l'alt Freser, una de les primeres d'alta muntanya d'Europa. L'electrificació culmina el 1911 amb la creació d'Energia Elèctrica de Catalunya (EEC) i Barcelona Traction Light & Power, empreses que endeguen les grans centrals del Pallars, en un medi pirinenc que no té carreteres. Són temps en què arrenca la indústria automotriu i es desplega la telefonia. El 1904 es crea la Hispano Suiza i poc després els seus vehicles serveixen les primeres línies de transport de viatgers. També es desplega l'aviació: des del 1910 hi ha exhibicions aèries i el 1916 es crea l'empresa Pujol, Comabella i Cia, que fabrica motors d'avió a Barcelona.

L'ideal d'assolir la Catalunya-ciutat: els quatre elements de civilització

L'obra de la Mancomunitat respon a l'ideal modernitzador d'una burgesia que se sent forta i aspira a l'exercici del poder polític, que obté a través del triomf electoral de la Lliga Regionalista, primer a l'Ajuntament i a la Diputació de Barcelona (1905) i després a la Mancomunitat (1914). En aquells dies la puixança de Barcelona contrasta amb l'enderrement del país. És per això que l'objectiu modernitzador es concretà en fer arribar a tot el país els elements de civilització de què gaudia la gran ciutat. O sigui, aconseguir que tot Catalunya fos ciutat, concepte formulat pel periodista Gabriel Alomar (1873-1941) que esdevingué el full de ruta del noucentisme. Un ideal que els dirigents de la Mancomunitat (Enric Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch, Joan Vallès i Pujals) concretaren en els anomenats «quatre elements de civilització» que calia fer arribar a cada lloc habitat: la carretera, l'aigua corrent, el telèfon i l'energia elèctrica. I amb ells el progrés material i la cultura.

Ara bé, la disponibilitat d'infraestructures viàries era mínima, tant perquè les inversions s'havien canalitzat cap al tren durant el segle XIX, com per la concepció burocràtica dels plans estatals de carreteres. Aquests plans dividien les vies en categories de primer, segon o tercer ordre, que depenien de la jerarquia dels llocs que connectaven (capital nacional, provincial i de partit judicial), de manera que la funció politicoadministrativa tenia més prioritat que l'eficàcia econòmica.

Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya, Enric Prat de la Riba, al president de la Cambra de Comerç de Barcelona, demanant que nomeni dos representants a la Junta General que ha d'estudiar el pla de carreteres de la Mancomunitat (1914). Font: Arxiu Històric de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya

temes-2)

A Catalunya, només la Diputació de Barcelona havia pogut construir una xarxa de vies secundàries mínimament desenvolupada, que completés la pobra xarxa estatal (T. Navas, 2013).

L'any 1900 el país tenia 4.000 km de carreteres. S'havien construït les vies radials (actuals N-II i N-340) i alguns eixos costaners, però més de la meitat del territori romania incomunicat, sobretot al Pirineu. La carretera de Lleida a la Seu d'Urgell no s'obrí fins al 1914, la de Lleida a la Val d'Aran ho féu el 1923, i fins als anys cinquanta les carreteres no arribaren a la vall de Boí. Això explica que el 1910 hi hagués a Catalunya 551 capçaleres municipals (el 55 % del total) sense accés per carretera. Sobre això, Puig i Cadafalch escriu: «Catalunya és una zona d'Europa devastada. La nostra no ho ha estat per la guerra actual, però ho és pels mals governs i pels governs indiferents i hostils [...]. Una gran part del país no té ferrocarrils, ni camins, ni altra acció de l'Estat que la parella de la guàrdia civil [...]. Una part de Catalunya no té més accés que per França. Ni tan sols coneixem el país geogràficament [...]». I acaba dient: «El programa que vull sotmetre-us [...] és ben precís [...]. Acabar les carreteres de tot Catalunya, fent que el carro arribi a tots els municipis catalans. Acabar els telèfons. Fer la xarxa de ferrocarrils secundaris [...]» (J. Puig i Cadafalch, 1919: 8).

Aquests propòsits es concreten en el Pla de vies de comunicació, formulat el 1914 i aprovat el 1920. Les seves propostes foren elaborades per juntes comarcals constituïdes a cada partit judicial i després les aprovà la Junta Central. La integraven quatre consellers, quatre diputats provincials, quatre tècnics d'obres públiques (de la Mancomunitat i l'Estat), dos representats del RACC, dos dels centres excursionistes, dos de les cambres de comerç, dos de les cambres industrials i dos de les societats agrícoles, i l'encapçalava el president de la Mancomunitat. El pla fou aprovat provisionalment per l'Assemblea de la Mancomunitat el 1915 i aquell mateix any es creà la Secció d'Obres Públiques.

Les obres es finançaven amb l'aportació de les diputacions, les subvencions estatals i els emprèstits. Per

endegar-les, la Mancomunitat s'acollí a les lleis estatals de camins veïnals del 1904 i el 1911, que finançaven entre el 40 i el 70 % del cost de les vies. S'optà per fer arribar les carreteres al màxim nombre de llocs aïllats, fet que anà en detriment de la qualitat. Això explica que es construïssin vies més aviat precàries, de 4 a 5 metres d'amplada, paviment de macadam i una traça adaptada al terreny que minimitzava les obres de fàbrica; les vies que suportaven més trànsit es pavimentaven amb llambordes i en casos especials s'emprà asfalt. D'aquesta manera la xarxa viària de la Mancomunitat passà dels 785 km del 1907 als 1.911 km del 1923. És a dir, en quinze anys es multiplicà per 2,5 i així contribuï a resoldre molts problemes d'aïllament viari: les 518 capçaleres municipals aïllades el 1910 s'havien reduït a 331 el 1919. També es construïren 540 km de camins de muntanya amb finalitats comunicatives i turístiques (de Setcases a la Portella de Mantet, de Viladrau a Santa Fe del Montseny i la travessa del congost de Mont-rebei, entre altres).

La política de telèfons i l'enfrontament amb l'Estat

L'acció de la Mancomunitat en el camp telefònic fou molt reeixida, tot i que hagué de superar dos obstacles: la manca de concessions i l'oposició de l'Estat, que considerà el telè-

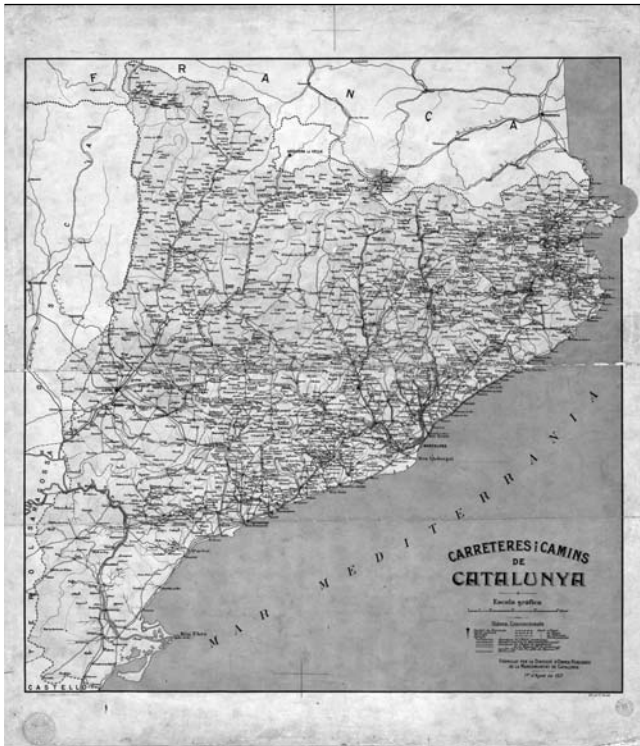
fon un element estratègic el control del qual li corresponia en exclusiva. L'any 1913, poc temps abans de constituir-se la Mancomunitat, la xarxa telefònica de Catalunya era molt incipient: només 38 municipis sobre un total de 1.063 tenien central telefònica. Per endegar la seva xarxa la Mancomunitat adquirí les centrals de Lleida, Granollers i Figueres i va negociar amb l'Estat l'obtenció de les concessions "vacants". Poc després estenia les primeres línies mitjançant un conveni amb la Compañía Peninsular de Teléfonos (J. Costa i Deu; J. Rovira, 1936: 167). Al final del 1919 s'havien estès set línies de 1.100 km de longitud. Eren les següents: de Barcelona a Ripoll i la Seu d'Urgell, 184 km; de Lleida a Tremp, Sort i la Seu d'Urgell, 166 km; de Lleida a Gandesa, 114 km; de Barcelona a Gandesa, 229 km; de Barcelona a Lleida, 178 km; de Barcelona a Ripoll i Figueres, 189 km, i de Barcelona a Girona, 110 km (Mancomunitat de Catalunya: 1919: 110-112).

Mancomunitat de Catalunya: Mapa de les comunicacions telefòniques al final de 1923.

Foto: Institut Cartogràfic de Catalunya. Cartoteca digital.

Mapa dels camins i carreteres de Catalunya editat per la Mancomunitat de Catalunya (1919). Foto: Institut Cartogràfic de Catalunya. Cartoteca digital.

L'any 1923 les línies de la Mancomunitat tenien 5.500 km i donaven servei a 500 municipis. El conflicte competencial esclatà el 1922 quan l'Estat prohibí que les concessions caducades revertissin a la Mancomunitat, fet que provocà l'agra polèmica coneguda com el "plet de les xarxes telefò-

Referències bibliogràfiques

- J. COSTA i DEU; J. ROVIRA, *Joan Vallès i Pujals a la conselleria d'Obres Públiques de la Generalitat*, Barcelona: Llibreria Verdager, 1936.
- J. FONT GAROLERA, *La formació de la xarxa de transports de Catalunya, 1761-1935*, Vilassar de Mar: Oikos-tau, 1998.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1919.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *El plet de les xarxes telefòniques catalanes*, Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1922.

niques". La disputa s'acabaria amb el cop d'estat de Primo de Rivera, que poc després creava la Compañía Telefónica Nacional de España (CTNE), a la qual concedí els telèfons en règim de monopoli; la Mancomunitat malvengué les seves línies a Telefónica per quatre milions de pessetes (J. Costa i Deu; J. Rovira, 1936: 168 i 172). Vallès i Pujals criticà molt durament les condicions de l'estatalització del servei, sobretot perquè no imposà a Telefónica cap obligació d'estendre el servei a les zones rurals, tal com feia la Mancomunitat. Els resultats d'aquesta política foren devastadors. L'any 1935, quan Vallès i Pujals es va fer càrrec de la Conselleria d'Obres Públiques de la Generalitat, la xarxa romania estancada. La incomunicació telefònica afectava 413 municipis i 1.644 nuclis de més de 50 habitants que sumaven 500.909 persones, el 18 % de la població catalana (J. Costa i Deu; J. Rovira, 1936: 172).

En el moment de la seva supressió, l'any 1923, la Mancomunitat duia a terme el Pla Sexennal aprovat el 1920. Contenia tretze àrees d'actuació entre les quals destacaven les de camins i carreteres, ferrocarrils, rutes aèries, obres hidràuliques i extensió de la xarxa telefònica. Les inversions anaven lligades a un emprèstic de 50 milions de pessetes, un 34,2 % del qual es destinava a carreteres. Aquest pla preveia construir paradors a les carreteres turístiques: el primer s'havia de fer a la collada de Toses i el segon al port de la Bonaigua, però mai no s'arribaren a construir. L'assoliment d'una Catalunya-ciutat continuaria sent durant molt temps un ideal de país. ■

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada*, Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1923.

T. NAVAS, *Planificació, Construcció i Mobilitat: la modernització de la xarxa viària de la regió de Barcelona. 1761-1969*. Tesi doctoral. Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional, 2013.

J. PUIG i CADAFALCH, *Discurs als Diputats de la Mancomunitat de Catalunya en prendre possessió de la presidència, 12 de setembre de 1919*, Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1919.

temes-3)

ENRIC PUJOL. Professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB

LA POLÍTICA CULTURAL DE LA MANCOMUNITAT

Aquest any 2014 commemorem, entre altres celebracions, el centenari de la constitució oficial de la Mancomunitat de Catalunya, entitat que va poder aplegar, en un únic organisme, les competències de les diputacions de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. Malgrat les evidents limitacions de competències de la Mancomunitat, que no anaven més enllà de les que tenien les diputacions esmentades, aquesta va aconseguir un paper polític de primer ordre, ja que va adquirir un valor simbòlic extraordinari: el d'un autogovern català. El primer que va existir d'ençà de la supressió *manu militari*, el 1714, de les estructures d'estat existents al Principat després de la derrota catalana durant la Guerra de Successió a la monarquia hispànica. Si el 1714 fou l'any de l'enfonsament, el 1914 pot ser vist com el d'una represa institucional esperançadora.

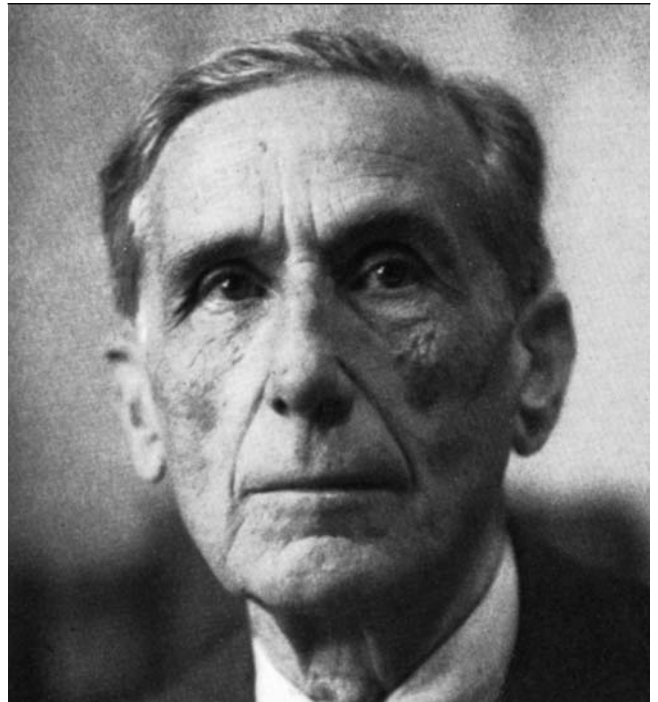
Més enllà d'aquesta dimensió simbòlica, l'obra de govern de la Mancomunitat va ser molt remarcable, sobretot en àmbits com els de la llengua i la cultura (que analitzarem tot seguit), en determinats serveis públics, en el que en podríem dir la modernització del Principat (obres públiques i comunicacions telefòniques) i en l'articulació conjunta del territori. Aquest darrer punt era d'una importància extraordinària, ja que la divisió provincial del 1833 havia establert unes divisions administratives que desdibuixaven completament la noció que el Principat fos un conjunt coherent i també havia barrat el pas a una consideració global dels territoris de parla catalana.

Aquest projecte globalitzador s'adeia molt bé amb la concepció noucentista de la «Catalunya-ciutat», segons la qual calia expandir els ideals de «ciutat» i «civilitat», considerats elements substantius de modernització, arreu de l'àmbit competencial de la Mancomunitat. El fet que existís una administració conjunta de tot el territori era un fet molt rellevant. Pensem que ni el País Valencià ni les illes Balears i Pitiüses no van poder comptar aleshores amb una institució similar i no van tenir un organisme de caràcter administratiu i polític que tractés de manera conjunta els territoris que les integren fins al sistema autonòmic postfranquista, a les darreres dècades del segle xx.

La cultura sí que entrava en l'àmbit de les atribucions pròpies de les diputacions i això va permetre que, en aquest

terreny, la Mancomunitat pogués fer una feina transcendent, de la qual som hereus directes. En el cas de la cultura, doncs, es va poder combinar la gran dimensió simbòlica amb realitzacions molt concretes que no tan sols es concentraren en la capital, Barcelona, sinó arreu del territori del Principat i molt més enllà, en el conjunt dels Països

Retrat de Pompeu Fabra i Poch

Catalans. És aquesta duplicitat la que atorgà a la política cultural un paper emblemàtic dins de l'actuació conjunta de la Mancomunitat. En realitat, la partida pressupostària dedicada a cultura no arribà mai a superar la desena part del pressupost total. Però la seva importància no venia donada per la inversió financera, sinó per la funció transcendental que aquesta política cultural féu en el procés de conscienciació nacional modern. Internament, fou un factor de cohesió extraordinari en fer viable la normativització lingüística i en proveir la societat catalana, per primer cop en segles, d'unes

institucions culturals autòctones d'alta volada i dotades d'una assignació econòmica mínima per mitjà del finançament públic. Externament, possibilità el reconeixement acadèmic internacional de tota una comunitat científica organitzada de bell nou (gràcies a l'Institut d'Estudis Catalans). Joan Fuster, en referir-se a l'etapa de la Mancomunitat, l'ha qualificat de «període constituent de la cultura catalana». La contundència d'aquesta afirmació estalvia molts comentaris. Aquesta dimensió emblemàtica de la política cultural segurament es va veure reforçada per l'interès que, sobre la qüestió, van tenir els seus dos primers presidents, Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch, líders de la Lliga Regionalista, conscients de la importància que la cultura tenia en el procés nacionalitzador. Una consciència que compartien altres dirigents del mateix partit conservador com Romà Sol o Jaume Bofill i Mates, però també destacats polítics esquerrans que van donar-hi suport, com Pere Coromines o Rafael Campalans, figura clau en el projecte d'universitat industrial. I encara, a l'aportació feta pels polítics, caldria afegir-hi la col·laboració de destacats intel·lectuals com Eugeni d'Ors (posteriorment destituït dels seus càrrecs), Alexandre Galí i d'altres.

A l'hora de centrar-nos en l'anàlisi de l'obra realitzada en l'àmbit cultural, cal remuntar-nos a dates anteriors a la institució oficial de la Mancomunitat, el 1914. Efectivament, el triomf electoral de Solidaritat Catalana i la proclamació de Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona

el 1907, es pot dir que van iniciar una política clara de reconstrucció nacional. Des de la diputació barcelonina ja es començaren a bastir uns equipaments i serveis que responien a la intenció de crear unes estructures d'estat, que posteriorment la Mancomunitat desenvolupà i amplià. Així, el 1907 ja es fundà l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), la institució d'alta cultura que encara avui perviu com a gran referent. En un primer moment, funcionà com un centre de recerca de caràcter històric i arqueològic, però a partir del 1911 incorporà dues seccions més: la de ciències i la filològica. Fou aquesta darrera secció la que, gràcies a l'impuls de Pompeu Fabra, assumí la normativització del català, un magne problema que afectava no tan sols el Principat, sinó el conjunt de l'àmbit lingüístic. Sense l'aposta decidida de la Mancomunitat en favor de la reforma feta per Fabra, difícilment s'hauria imposat socialment la proposta sorgida de l'Institut. Però més enllà de l'aspecte lingüístic, l'IEC s'arribà a convertir en una mena de «cervell» de la Mancomunitat, en un organisme d'assessorament i control tècnic dels serveis de caràcter científic més marcat. Així, cal recordar que fou l'IEC qui va crear la Biblioteca de Catalunya que, posteriorment, vetllà pel servei d'arxius i fou el nucli central del projecte de biblioteques populars, concebudes com a filials seves. Per la seva banda, la secció historicoarqueològica de l'IEC assumí el Servei d'Excavacions Prehistòriques i participà en el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, el Servei de Catalogació i Foment dels Museus Locals i l'Oficina d'Estudis Jurídics.

Un altre element cronològic que cal tenir ben present, a l'hora d'analitzar l'obra realitzada, és que els traspassos de totes quatre diputacions no es van fer efectius fins al 1920. Per tant, durant l'etapa anterior, fou la Diputació de Barcelona la que féu de motor del conjunt i la que impulsà el procés institucionalitzador. El traspass competencial del 1920 era una fita molt important des d'una perspectiva de gestió interna de l'entitat, ja que no tan sols li permetia incrementar serveis i recursos, sinó que suposava una acceleració de la política d'integració del conjunt del territori del Principat. Però la mesura no arribà a tenir la transcendència pública que era d'esperar a causa de la greu situació de guerra social que es vivia aleshores i del poc temps que va tenir per poder-se desenvolupar, ja que la dictadura de Primo de Rivera, el 1923, desnaturalitzà la institució i posteriorment la suprimí.

Pel que fa a sectors culturals concrets, l'actuació en l'àmbit de les biblioteques fou especialment brillant, amb la creació de la Xarxa de Biblioteques Populars i l'organització de la Biblioteca de Catalunya i de l'Escola de Bibliotecàries. Però

Eugeni d'Ors a la seva biblioteca

1
2
5
8
11
13
14
16

temes-3) (pat

també fou notable l'esforç fet, de manera coordinada amb l'IEC, en el camp dels arxius i dels museus, sobretot en els radicats a Barcelona. Així, la Mancomunitat participà en la Junta de Museus de Barcelona, que tenia competència en els centres reunits en l'anomenat Museu de la Ciutadella, l'antic Palau Reial del Parc (on hi havia el Museu d'Art Medieval i Modern, i el Museu Arqueològic), així com en el Museu de Pintura i Escultura Contemporànies, ubicat al Palau de Belles Arts. La Mancomunitat, junt amb l'IEC (responsable de la

Porta de la primera seu de l'Institut d'Estudis Catalans al Palau de la Generalitat. Foto: Institut d'Estudis Catalans.

descoberta de la pintura romànica catalana i de les importants troballes gregues i romanes d'Empúries), va revitalitzar totes aquestes instal·lacions i va arribar a concebre la idea d'un gran museu d'art català de nivell internacional.

Pel que fa a la política educativa i d'instrucció pública, malgrat la seva manca de competències, també tingué una actuació rellevant. Certament, li fou impossible fer entrar a l'escola la llengua pròpia i emprendre la catalanització dels continguts, però sí que intervingué en la formació de mestres i en l'opció a favor de la renovació pedagògica. En el primer

aspecte, va organitzar, ja des del 1914, l'Escola d'Estiu i va crear el Consell de Pedagogia, el qual impulsà els *Quaderns d'Estudi* (1915-1924) –inicialment dirigits per Eugeni d'Ors– i el *Butlletí dels Mestres*, fundat el 1922 i dirigit per Alexandre Galí, que es va repartir a tots els mestres del Principat i les Balears. Així mateix, va poder emprendre una política de construcció d'edificis escolars. En aquest sentit, el 1915 la Mancomunitat decidí iniciar la construcció, a tall d'assaig, de quatre models d'edifici d'escola a cadascuna de les circumscripcions del Principat: a la Masó (Alt Camp), els Torms (les Garrigues), Sant Llorenç Savall (Vallès Occidental) i Palau-saverdera (Alt Empordà). Així mateix s'adjudicà, el 1921, la construcció d'una gran escola graduada a Figueres, que no s'arribà a construir.

L'àmbit educatiu en què la Mancomunitat sí que va poder fer una actuació molt llúida fou en els ensenyaments tècnics (des de la formació tècnica industrial fins a la formació agrícola, comercial i artesana), en un intent d'incidir en el sistema productiu, on no tenia competències. En aquest sentit, va impulsar la idea de crear una Universitat Industrial, instal·lada a l'antiga fàbrica Batlló de Barcelona, i va promoure la creació (encara com a Diputació de Barcelona) d'una de les seves instal·lacions més emblemàtiques: l'Escola del Treball (1913), que assolí un gran èxit.

La voluntat d'abastar el conjunt del territori del Principat es féu especialment evident en l'ensenyament tècnic professional. S'elaborà un pla d'Escoles Locals d'Indústries (1917) i, per concurs, es decidí la creació d'una d'aquestes escoles a Canet de Mar, dedicada al gènere de punt, al calafat i a la mecànica de petites embarcacions, que s'inaugurà el 1922. Dins d'aquest mateix projecte, s'intentà incloure les escoles municipals d'arts i oficis existents a Terrassa, Mataró i Badalona, així com l'Escola Industrial i d'Arts i Oficis de Sabadell, l'Escola d'Arts i Oficis, Agricultura i Indústries de Manresa i l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú. Responia també a aquesta mateixa intenció d'expansió territorial el Pla d'Estudis Comercials (1916), que preveia la construcció d'escoles locals de comerç a Tarragona, Lleida, Reus i Sabadell, i un projecte d'escola de comerç a Barcelona, que no s'arribà a materialitzar.

La importància d'allò realitzat (però també dels projectes només concebuts) durant l'etapa de la Mancomunitat va poder prendre una nova concreció en un context polític diferent quan s'instituí, el 1931, la Generalitat republicana. Per això diferents analistes han establert una clara línia de continuïtat, pel que fa a la política cultural, entre una i altra institució. ■

MONTserrat COMAS GÜELL. Bibliotecària i historiadora

LECTURA I BIBLIOTEQUES OBERTES A TOTHOM

La lluita per deslliurar-se de la ignorància com a eina i pas imprescindible per assolir la llibertat i millorar el progrés individual i col·lectiu passa indefugiblement per aprendre a llegir, encara ara. El camí, llarguíssim, ha estat ple d'obstacles de tot ordre reiteradament col·locats per determinats sectors polítics i habitualment per l'Església. És a dir, que avui puguem disposar d'una biblioteca pràcticament a cada barri o població no ha estat ni un miracle ni molt menys ha estat gratuït. Darrere hi ha una cadena de reivindicacions, la majoria de caràcter popular.

Quan el 1914 la Mancomunitat de Catalunya planifica una organització bibliotecària de cap i de nou, recull, de fet, l'anhel acumulat els darrers anys i hi dona una nova interpretació d'acord amb els canvis que naixien amb el segle XX.

Cap transformació important apareix per generació espontània i tampoc cap canvi cultural es resol immediatament. Durant anys, l'antiga inèrcia d'extensió de la lectura va conviure amb els plantejaments innovadors i radicals promoguts per la Mancomunitat de Catalunya. Fins aleshores, les biblioteques sorgien de la necessitat d'educació i de voluntat de servei de grups o d'iniciatives personals. Algunes, sense ni proposar-s'ho, van assolir un arrelament que ha estat capaç de perviure fins avui (Centre de Lectura de Reus, Ateneu Barcelonès, Biblioteca Museu Balaguer, Biblioteca Arús...). La majoria, però, van tenir una vida efímera i a vegades molt efímera. Tanmateix van demostrar que és amb l'educació que una societat pot avançar. El moviment de caràcter popular organitzat mitjançant tota mena d'associacions que impulsaven la instrucció i la lectura, tingué, durant anys, una fortalesa innegable. Què feia diferents les biblioteques creades per la Mancomunitat de les que existien fins llavors? La resposta és senzilla i no afecta només el sistema de lectura: la consciència i voluntat de construir un país.

A Catalunya feia anys que convien dos objectius. L'un, comú a tot Europa, girava entorn de la millora personal a través de l'aprenentatge i de la lectura. L'altre, en clau estrictament catalana, es fonamentava en el renaixement econòmic i cultural generalitzat. La població, doncs, estava encaminada

Sala de lectura de la biblioteca de Sallent, 1918. Foto: Xarxa de Biblioteques Municipals de la província de Barcelona. Fotògraf Estorch.

a la transformació i la desitjava. Quan Prat de la Riba pren el lideratge de la Mancomunitat, la ciutadania hi està disposada i, en general, seguir-li la traça no suposa cap neguit, ben al contrari. Malgrat això, no hi havia coincidència en l'estratègia i la cultura es va convertir en un dels eixos de l'acció del govern conservador.

Jordi Llobet i Domènech, en la seva tesi doctoral *Lectura i biblioteques populars. Model de col·lecció i lectura a les biblioteques populars de Mancomunitat de Catalunya: 1918-1922*, fa notar que per a l'avenç econòmic i la modernització del país es necessitava mà d'obra qualificada i que s'apostà per l'ampliació de les escoles tècniques: Institut de Química Aplicada (1915), Escola de Bibliotecàries (1915), Escola de Directors d'Indústries Elèctriques (1917) o Escola d'Infermeres (1917). Però la base de la consolidació nacional es basava en la reafirmació de la llengua i la cultura catalanes.

El líder del programa cultural regionalista és Eugeni d'Ors i a ell es deu el plantejament de les biblioteques populars. El model actual, entès ara mateix com un servei bàsic més que com un equipament cultural, arrenca d'aquell 1914. El model bibliotecari català és l'anglosaxó i nord-americà, que equilibrava correctament la instrucció i el lleure; se'n van seguir les pautes pel que fa als edificis, als criteris d'implantació (amb participació de municipis i Mancomunitat), als criteris de classificació bibliogràfica i, sobretot, a l'accés

1

2

5

8

11

13

14

16

lliure als fons. El desembre de 1915 s'adjudicaren les primeres biblioteques. El 1918 se'n van inaugurar quatre, amb la de Valls al capdavant.

L'esperit que va inocular Ors és marcadament diferenciat del que es respirava en bona part de la població. Recordem que l'existència del moviment anarquista i socialista era prou visible també en el vessant cultural, la qual cosa contrasta amb determinats criteris a les biblioteques. Un dels més sorprenents, pel que té de simptomàtic, és que Ors instituís, des del primer moment, l'*Oració de les bibliotecàries*, impresa conjuntament amb una Madonna d'Andrea della Robbia a la qual encenien una llàntia. Una imatge que seguia penjada a moltes biblioteques els anys trenta. La formació de les noies a través de l'Escola de Bibliotecàries s'impregnà del tarannà i els criteris orsians tant en qüestions estètiques com de compromís ciutadà.

Arran de la defenestració d'Ors el 1920, passà a fer-se'n càrrec Jordi Rubió i Balaguer, autèntic organitzador del servei de biblioteques. El seu accés al càrrec va coincidir amb «La remodelació administrativa dels serveis de cultura [...] que situa al capdavant de les institucions a una nova generació d'intel·lectuals, els "neonoucentistes" [...] Jordi Rubió es posiciona al costat d'aquest sector crític d'intel·lectuals [...] que, ben aviat, qüestionaran la dretanització i manca d'iniciatives polítiques del catalanisme conservador» (Llobet, p. 58) Aquí hi ha la clau de volta: la constància, dedicació i claredat organitzativa del doctor Rubió van consolidar definitivament la Xarxa de Biblioteques Populares.

I aquí convé fer una reivindicació de la figura de Jordi Rubió i Balaguer, i convé fer-la en el context commemoratiu de la Mancomunitat, perquè sense la fortalesa del sistema tal com ell el va plantejar, aquest no hauria pogut resistir, com ho ha fet, els embats de dictadures, *dictatoves* i –sobretot– l'implacable franquisme.

Ell va instaurar un reglament de biblioteques populars; posà en marxa la Central de Biblioteques Populares i, pel que ens ocupa

en el camp de la història, va promoure l'elaboració per part de les directores de les biblioteques d'un dietari en el qual, a banda d'anotar qüestions de règim intern com ara correspondència o visites, s'havien d'incloure observacions personals sobre la biblioteca mateixa i els seus usuaris, informacions totes elles de gran importància per conèixer la incidència real i particular de les biblioteques com a motor cultural al si de les poblacions. Aquests diaris són documents bàsics per a la història cultural del nostre país, eines que van entrar en desús no pas gaires anys. Amb aquesta indicació, el doctor Rubió, ben

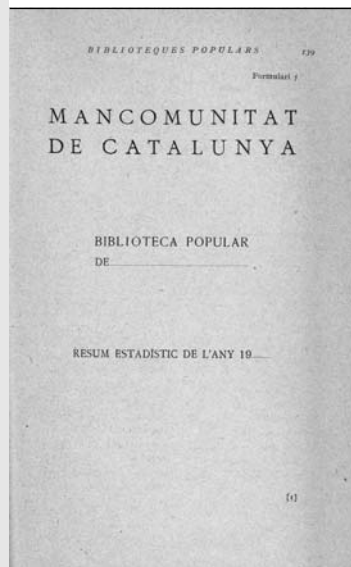
conscient de la tasca històrica que es duia entre mans, va atorgar la responsabilitat de cronista cultural vilatana a cadascuna de les bibliotecàries. A Rubió no se li escapava la importància global per a la història nacional de la suma de les notícies recollides en els dietaris respectius.

Roger Chartier, en una ocasió, deixà escrit que les biblioteques són la gesticulació de la cultura. El fons bibliogràfic fundacional de les biblioteques populars i el conjunt de dietaris són la gesticulació cultural d'uns anys que s'han definit com a fundacionals i, per tant, són de gran interès patrimonial. El primer, magníficament estudiat per Llobet i Domènech, demostra l'abast del «compromís dels intel·lectuals responsables de la formació de les col·leccions de les biblioteques amb l'estratègia cultural del catalanisme conservador». Del segon, convindria planificar-ne l'estudi de conjunt superant l'estricta ús per als estudis locals. El resultat seria altament significatiu perquè, per damunt de tot, faria de mirall del comporta-

ment sociocultural al marge de Barcelona, que, en aquells primers anys, no va poder disposar de cap biblioteca popular.

El valor patrimonial de les biblioteques populars de la Mancomunitat va més enllà del valor arquitectònic dels edificis. Per això val la pena considerar-les com llocs de la història en el sentit que formula C. Amalvi en el seu llibre *Les lieux de l'histoire* (2005), ja que elles mateixes són espais protagonistes d'uns fets passats. Són punts georeferenciadors de la nostra història cultural i no n'hauríem de prescindir. ■

Model normalitzat per a l'anàlisi estadística de les biblioteques populars

Bibliografia

J. LLOBET DOMÈNECH, *Lectura i biblioteques populars. Model de col·lecció i lectura a les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya: 1918-1922*, Barcelona: UB, Facultat de Biblioteconomia

i Documentació, 2008. Consultable a TDX: <http://hdl.handle.net/10803/768>

Christian AMALVI (dir.), *Les Lieux de l'histoire*, París: Armand Colin, 2005

ssenyeyes

153

R. ARNABAT MATA;
D. IÑÍGUEZ GRÀCIA;
D. GESALÍ (col.)

Atac i defensa de la rereguarda

Valls: Cossetània; Ministerio de la Presidencia; Grup de Recerques Consolidades ISOCAC - URVT, 2013. 799 p. Col·lecció Esquadra 11; 3, 25 €.

El tema dels bombardeigs aeris no resulta tan senzill com semblaria a primera vista, ateses les múltiples variables que hi intervenen (atacants, defensors, el factor humà, el material i l'econòmic, mitjans, recursos, tàctiques, objectius). De fet, en el llibre s'aprecia una clara dicotomia que superposa un enfocament sobre d'un altre, el dels agressors sobre el de llurs víctimes, el de l'aviació feixista sobre el de la població civil catalana. La Guerra Civil espanyola esdevingué laboratori de proves d'aquesta nova arma, on s'assajà no solament el potencial mortífer aeri, sinó també la capacitat i les estratègies de resistència de la població.

Per mitjà d'un aplec documental quantios i exhaustiu, els autors són capaços de reconstruir la crònica macabra d'unes agressions caigudes del cel que van causar víctimes, estralls, amargor, desolació i ruïna. La definició quantitativa de les pèrdues humanes i materials és notable: el llibre desplega un gran esforç en la concreció dels raids (nombre, pilots, bases, objectius, tipus d'avions, armament, missions) i dels estralls causats (bombes caigudes, immobles destruïts, avaluacions, conseqüències). Un esforç palesat als annexos, amb quadres on consten tots els bombardeigs documentats i les víctimes mortals. Els bombardeigs es van centrar en les poblacions més grans, d'on provenia la major part de la informació proporcionada per confidents i quintacolumnistes. Els temes de l'espionatge i la defensa passiva mereixen el seu capítol al llibre i resulten dels més reeixits per l'abundància de dades aportades per la tradició oral, els arxius locals i els estudis publicats en aquest àmbit.

Acompanyen al text un gran nombre d'imatges de tota mena: fotografies dels avions i els aeròdroms, vistes aèries de localitats, fàbriques, indústries, ponts i nusos de comunicacions, però també paisatges desolats, cases destruïdes i víctimes civils. L'aparell gràfic es completa amb la reproducció de notícies de premsa, cartells propagandístics, bans d'instrucció a la població, mapes i plànols, i no pocs esquemes i quadres resum.

MANEL GÜELL. Director de la revista *A Carn!*

X. FERRÉ TRILL
Ramon Amigó i Anglès, pedagog del territori

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013. 338 p., 20 €.

La biografia sobre Ramon Amigó (1925-2011) s'ha d'emmarcar en la proximitat de la seva mort, ocorreguda quan el biografat estava en plena activitat i treball. Per tant les fonts orals consultades, que són moltes, tenen la virtut d'enllaçar el record ben fresc. Aquesta no és, però, una biografia basada principalment en les fonts orals, sinó que esdevenen un complement d'una exhaustiva recerca documental i de la lectura i anàlisi de la prolífica obra de Ramon Amigó, sobretot en el camp de la recerca toponímica. Xavier Ferré ha tingut presents coses essencials per enfrontar-se a una biografia com són el lloc, el temps, les circumstàncies personals i l'obra. El lloc, la ciutat de Reus, va ser espai de vida, de formació i de compromís amb moltes realitats associatives, i plataforma per mirar i trepitjar el país. El temps històric condiciona la vida, amb una joventut iniciada en la dura realitat de la postguerra, obrint esclatxes amb la poesia i amb les prolífiques activitats excursionistes exercides no com un esport sinó com una fórmula per conèixer el país. En les circumstàncies personals, cal remarcar la dedicació laboral en empreses exportadores de fruita seca gràcies al domini del francès, l'anglès i l'alemany, i les sortides laborals a l'estranger als anys cinquanta. Ferré entra també en els condicionants formatius d'Amigó, no pas acadèmics, sinó a través de diversos mestratges: la mestra Teresa Miquel i els polifacètics Joaquim Santasusagna i Josep Iglésies, que de l'excursionisme n'havien fet coneixement. A Ramon Amigó l'excursionisme l'acabarà conduint al camp de l'onomàstica, sobretot a les recerques toponímiques, de les quals exercirà un autèntic mestratge a partir d'una ingent obra qualitativa, que crearà model i escola. Xavier Ferré n'ha escrit una biografia amena, documentada, equilibrada i exhaustiva que ens obre a l'univers amigonià.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Centre d'Estudis del Gaià

1
2
5
8
11
13
14
16

DE trianovetats)

**Jesús PORTAVELLA
I ISIDORO**

Els carrers de Barcelona: Gràcia

Barcelona: Ajuntament de
Barcelona - Districte de
Gràcia, 2013. 387 p., 12 €.

Anàlisi sobre l'evolució urbanística de la vila de Gràcia (Barcelona) fins a l'actualitat. L'autor repassa per ordre alfabètic els carrers actuals dels barris barcelonins de la Vila de Gràcia, Gràcia Nova, els Penitents, Camp d'en Grassot, la Salut i el Coll. De cada carrer, n'indica la ubicació, l'any que li fou dedicat el nom, quines denominacions anteriors va rebre (si en tenia) i una petita història dels propietaris, dels orígens o de l'evolució urbanística del carrer, com també de la persona o la ciutat a què està dedicat.

**M. Teresa
CASTELLÓ BOU**

La dona pagesa de la Guerra Civil als anys 60

Sant Vicenç de Castellet:
Editorial Farell, 2013.
127 p., 17 €.

Aquesta publicació se centra en el paper de la dona pagesa a les Terres de l'Ebre durant la guerra i la postguerra fins als anys seixanta. El llibre, resultat de les entrevistes a una trentena de dones, analitza el context històric ebrenc des de la Guerra Civil fins a la dècada de 1960. Així mateix estudia l'esfera social i familiar de les dones pageses, les feines casolanes i les del camp, els costums, l'oci i la moral de l'època.

Mario ZUCCHITELLO

En mar i en terra. Una història de Tossa i la seva gent (1186-1835)

Tossa de Mar: Centre
d'Estudis Tossencs, 2013.
566 p., 25 €

Estudi històric de la vila i dels habitants de Tossa de Mar des de finals del segle XII fins al primer terç del segle XIX. L'autor detalla les fonts documentals i l'evolució que han viscut aquesta localitat i la seva gent al llarg dels segles. Així, n'analitza l'urbanisme, les formes de govern i de representació del poble, les diferents rendes i drets, les impositions municipals, la navegació i el comerç, l'emigració a Amèrica i al Bàltic, el comerç, les masies, els molins, els conreus, les cases, els dots, l'ensenyament, la pesta, la fam, les guerres, la religió i els hospitals.

**Neus PUIG I AMAT;
Montse VIADER i
CROUS (eds.)**

Família a la baixa edat mitjana (segles XIII-XV)

Hostalric: Ajuntament
d'Hostalric., 2013. 147 p.,
18 €.

Actes del III Seminari d'Estudis Medievals. Primer se'n publiquen les ponències, que van tractar el llinatge dels vescomtes de Cabrera (Alejandro Martínez Giralt), la violència domèstica (Almudena Blascol) i la família monàstica (Karen Stöber). En una segona part, es recullen les comunicacions sobre censals i dots a Girona (Albert Reixach), famílies i subsistència a Parlavà i Fontanilles (Xavier Soldevila), els Perafort (Elvis Mallorquí), les escriptures entre el cavaller Bernat de Bedós i Prous (Joan Molla i Esther Loaisa), els Morey (Alberto Reche), el contracte d'agermanament entre esposos (Lidia Donat), les vídues mares i les segones núpcies (Mireia Comas), i família i clientelisme a Flix (Carme Camps)

**Josep M. COMELLES
(ed.); Sílvia
ALEMANY i Laura
FRANCÈS (coords.)**

De les iguales a la cartilla

Barcelona: Departament
de Cultura de la
Generalitat de Catalunya,
2013. 365 p., 20 €.

Projecte de recerca de l'Inventari de Patrimoni Etnològic de Catalunya que analitza el procés de medicalització als municipis de Sant Feliu de Guíxols, Castell-Platja d'Aro, S'Agaró i Santa Cristina d'Aro de la vall d'Aro (Baix Empordà). El llibre, dividit en cinc parts, analitza la medicina popular, la medicalització i els hospitals a Catalunya i la vall d'Aro des de l'edat mitjana, inclouent-hi la medicina plural dels segles XIX i XX i també el franquisme i la promulgació de la Ley de Bases de la Seguridad Social el 1967.

Jordi CREUS VERNI
L'impacte demogràfic, social i etnològic de la immigració a Tàrrrega

Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega; Museu Comarcal de l'Urgell; Dep. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2013. 289 p., 15 €.

Estudi de l'impacte demogràfic, econòmic i social de la immigració a la vila de Tàrrrega entre el darrer terç del segle XIX i el primer terç del segle XX, que analitza les característiques socials i demogràfiques dels diferents sectors, els elements d'atracció, les zones on s'instal·len els immigrants i les seves condicions de vida. El llibre s'estructura en cinc parts: la primera comença a mitjan segle XIX i s'allarga fins al 1875; la segona abasta de 1875 a 1899, quan es gesta la ciutat de Tàrrrega; una tercera arriba fins a 1930; la quarta part tracta de corrents polítics entre 1898 i 1931, i en una cinquena es recullen annexos sobre personalitats arribades a Tàrrrega.

Joel BAGUR i MELILLA
Menorca endins: el debat estatutari en la segona República espanyola

Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 2013. 196 p., 9 €.

Anàlisi sobre el debat estatutari revisant les fonts fins ara utilitzades, els antecedents, el debat estatutari a l'illa i l'absència voluntària de representació menorquina a l'assemblea de Palma que el juliol de 1931 va discutir l'Avantprojecte d'estatut balear. Com a apèndix documental, hi ha trenta-tres articles destacats sobre el debat, escrits per Joan Timoner Petrus, Antoni Tudurí Garcia, Arnau Socas Amorós, Deseado Mercadal o Josep Cavaller Piris, entre altres.

Josep Maria SANET i JOVÉ

Patrons i pilots de la Marina Mercant de Tarragona. Primer terç del s. XIX

Tarragona: Silva Editorial, 2013. 130 p., 11 €.

Aquesta monografia analitza la marina mercant de Tarragona durant el primer terç del segle XIX i la seva influència durant la Guerra del Francès, el Trienni Liberal i la Dècada Ominosa fins a l'entrada en funcionament del primer vaixell de vapor (1836). El llibre descriu com era la marina mercant tarragonina, amb la Matricula de Mar, l'Escola de Dibuix, els patrons, pilots i contramestres, el Gremi de Navegants, la cursa cap a Amèrica, els tipus de vaixells, la pirateria, el tràfic negre i el tribunal mixt angloespanyol de Sierra Leone. L'autor recupera fins a 108 professionals i 18 nissagues marineres d'aquella època, com ara els Dalmau, els Mallol, els Pedrol o els Ricomà.

Josep FÀBREGAS; Joan NAVAIS [coords.]
Premsa i societat. Aspectes polítics, econòmics i socials

Tarragona: Arola Editors; Centre de Lectura de Reus; Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2013. 210 p., 22 €

Actes de les jornades que van tenir lloc a Reus el 2012, on es pretenia mostrar l'evolució de la premsa i la influència en els governs i en la societat. Carlos Martínez Shaw hi explica la importància de la premsa en la difusió de les llums a l'Espanya del segle XVIII; Luis Navarro fa unes anotacions de la premsa europea durant l'edat moderna; Josep Fàbregas analitza la difusió de la premsa lliberal a inicis del segle XIX i Joan Maria Thomàs analitza la premsa falangista. En el cas de la ciutat de Reus, s'hi estudia la premsa satírica (Marc Ferran), les revistes modernistes (Magí Sunyer), premsa, lectors i lectures els anys 1813-1814 (Victòria Rodrigo), i la premsa històrica entre 1813 i 1939 (Javier Navais).

Encarnita i Renato SIMONI
Queretes. La col·lectivització d'un poble aragonès durant la Guerra Civil (1936-1938)

Calaceit: Associació Cultural del Matarranya, 2013. 311 p., 20 €.

Edició ampliada en llengua catalana de la tesi de llicenciatura en francès, presentada a Ginebra al 1977, i reeditada en castellà entre 1982 i 1984 per l'Institut de Estudios Bajoaragoneses i el 2005 en italià. En una primera part es fa un estudi de les estructures econòmiques, socials i polítiques durant la II República a l'Aragó, a la província de Terol, al partit judicial de Vall-de-rourès i a la vila de Queretes. En la segona part, s'analitza la Guerra Civil, els partidaris i els detractors de les col·lectivitzacions, els nous poders del Consell d'Aragó i la seva fi, les batalles, l'arribada dels franquistes i la repressió posterior. La tercera part són annexos amb documents sobre l'època.

noticiari

153

1 Agenda

■ V Jornades del Centre d'Estudis Escalencs. «El patrimoni històric de l'Escala i l'Empordà» L'ESCALA, 4 I 25 D'ABRIL. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS ESCALENCs.

■ Itinerari: «Les places de Gràcia: urbanitzant el territori» GRÀCIA, 12 D'ABRIL. ORGANITZA: TALLER D'HISTÒRIA DE GRÀCIA.

■ Taula rodona sobre el llibre *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres polítiques*

SANT CUGAT DEL VALLÈS, 24 D'ABRIL. ORGANITZA: SOCIETAT CATALANA DE GENEALOGIA, HERÀLDICA, SIGIL-LOGRAFIA, VEXIL-LOGIA I NOBILIÀRIA.

■ Jornada: «Els fets de 1714 al Baix Llobregat» SANT BOI DE LLOBREGAT, 26 D'ABRIL. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT, CENTRE D'ESTUDIS DE GAVÀ, AJUNTAMENT, ARXIU I MUSEU DE SANT BOI DE LLOBREGAT I ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT.

■ 1702-1714. La Guerra de Successió a les Terres de Lleida. Viles reials a l'Urgell: Tàrraga, Vilagrassa i Anglesola TÀRREGA, 26 D'ABRIL. ORGANITZA: GRUP DE RECERCA DE LES TERRES DE PONENT.

■ Jornades Internacionals Frederic Mistral, Mataró i Catalunya

MATARÓ, DEL 8 AL 16 DE MAIG. ORGANITZEN: GRUP D'HISTÒRIA DEL CASAL DE MATARÓ I CERCLE D'AGERMANAMENT OCCITANO-CATALÀ.

■ Exposició: «L'arquitectura pública de Rafael Masó en el centenari de la Mancomunitat de Catalunya»

GIRONA, A PARTIR DEL 9 DE MAIG. ORGANITZA: FUNDACIÓ RAFAEL MASÓ.

■ II Simposi d'Història del Carlisme

AVIÀ, 10 DE MAIG. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS D'AVIÀ.

■ Jornades Internacionals d'Estudi: «El municipi al segle XVII. El cas d'Arnes (la Terra Alta)»

ARNES, DEL 9 A L'11 DE MAIG. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE LA FATARELLA, UNIVERSITAT INTERNACIONAL DE CATALUNYA I AJUNTAMENT D'ARNES.

■ X edició del RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana BARCELONA, DEL 4 A L'11 DE MAIG. ORGANITZA: INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ Jornada: «La Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre»

TORTOSA, 17 DE MAIG. ORGANITZA: AMICS I AMIGUES DE LES TERRES DE L'EBRE.

■ 1702-1714. La Guerra de Successió a les Terres de Lleida. Terres del Marquesat: Seró, Artesa de Segre, Alòs, Cubells...

ARTESA DE SEGRE, 25 DE MAIG. ORGANITZA: GRUP DE RECERCA DE LES TERRES DE PONENT.

■ XI Fira del Llibre Ebrenc

MÓRA D'EBRE, 31 DE MAIG I 1 DE JUNY. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE, AJUNTAMENT DE MÓRA D'EBRE I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ VII Trobada de Centres d'Estudis de Lleida.

1702-1714 La Guerra de Successió a les Terres de Lleida

ÀGER, 7 DE JUNY. ORGANITZEN: FUNDACIÓ ARNAU MIR DE TOST, GRUP DE RECERCA DE LES TERRES DE PONENT, INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS, CCEPC I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ Trobada de Centres d'Estudis de les Comarques Gironines

SANTA MARIA DE PALAUTORDERA, 7 DE JUNY. ORGANITZEN: PATRONAT D'ESTUDIS HISTÒRICS D'OLOT I COMARCA, PATRONAT FRANCESC EIXIMENIS, CCEPC I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ XXIII Congrés d'Història de la Medicina Catalana IGUALADA I MONTSERRAT, 11 DE JUNY. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS D'IGUALADA I SOCIETAT CATALANA D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA.

2 Noticiari

RECERCAT 2014

Del 4 a l'11 de maig de 2014 se celebrarà a Barcelona la desena edició del Recercat. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana. Entre els dies 4 i 8 de maig se celebraran diferents activitats –conferències, itineraris, exposicions, presentacions– repartides pels barris de la ciutat, en col·laboració amb els Grups de Recerca Local de Barcelona. El dia 9 es durà a terme un dels actes centrals del Recercat: el lliurament dels premis de reconeixement amb el mateix nom, que tindrà lloc a les set de la tarda al Palau de la Generalitat de Catalunya. Finalment, els dies 10 i 11 de maig el Recercat s'instal·larà a Arts Santa Mònica, on es podrà visitar la fira anual de

la cultura i la recerca local i comarcal, enguany amb activitats pensades especialment per als nens i també amb una mostra de materials didàctics generats des de les diferents entitats. També s'hi podran visitar exposicions de temàtiques diverses i hi tindran lloc diferents taules rodones centrades en el debat local/global.

El Recercat està organitzat per l'Institut Ramon Muntaner, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Compta amb la col·laboració dels Grups de Recerca Local de Barcelona i amb el suport de l'ICUB de l'Ajuntament de Barcelona.

Els actes són oberts al públic en general. Us hi esperem!

XI FIRA DEL LLIBRE EBRENC

Els dies 30 i 31 de maig i 1 de juny tindran lloc a Móra d'Ebre la XI edició de la Fira del Llibre Ebrenc i la VII Fira d'Espectacles Literaris, Litterarum. Tot un cap de setmana per gaudir de la literatura, sobre el qual podreu trobar més informació a www.llibresebrencs.org. Els socis dels centres d'estudis gaudiran de descomptes en les entrades als espectacles literaris a través del carnet Recercat.

Consell de redacció: Victòria Almuní (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavalda (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Lourdes Plans (C.E. Històrics de Terrassa), Joaquim M. Puigvert (UdG), Mercè Renom (C.E. Comarcals Baix Llobregat), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).

Consell assessor: Agustí Alcoberto (MHC), Ferran Archilés (UV), Joan Armangué Herrero (Arxiu de Tradicions de l'Alguer), Josep Casanovas (UdV), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UdV), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB)

<http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudi de Parla Catalana

CCEPC
www.ccepc.org

Amb el suport de:
 Generalitat de Catalunya

 Diputació de Barcelona
xarxa de municipis

 Diputació de TARRAGONA

 FUNDACIÓ JOSEP IRLA

 FUNDACIÓ PRIVADA MÚTUA CATALANA

 Diputació de Girona

 Diputació de Lleida

 INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS